

A MENEKÜLTEK ALAPVETŐ JOGAINAK VÉDELME ÉS A BEFOGADÓ TÁRSADALOM ÖNVÉDELME A TÖMEGES BEVÁNDORLÁS ÉS AZ ASYLUM SHOPPING KORÁBAN

FRIVALDSZKY JÁNOS

Absztrakt

A menekültstátusz az ember ontológiáján, azaz minden ember egyenlő személyi méltóságán nyugszik, amely az egész emberi közösséget, az egész „emberi nemet” egy világméretű jogközösségbe szervezi. Ez, az ember említett ontológiájából fakadó univerzalizmus antropológiai dimenziója, amely az egyetemes, kötelező elismerő jogi viszonyt, valamint erkölcsi dimenzióban az egyetemes testvériség eszméjét állítja normatív módon a befogadni köteles államok és azok közössége elé. Megjelent az elmúlt években az a típusú interkontinentális tömeges migráció, amely a lehető legjobb szolgáltatásokat juttató nemzeti jogrendszereket olyan terméknek tekintí, amelyhez a globális mobilitási piacon mindenkinek joga van hozzájutni. E piacerelvű fogyasztói ideológiát a Nyugat termelte ki. Korunkban azért sincs meg a valódi menekült és a jobb életkörülmények és szolgáltatások elérését igénybe venni kívánó, jobbára fiatal férfiakból álló migránstömegek közötti különbségtétel képessége, mert a jogrendszerek és a kormányzati jóléti szakpolitikák fogyasztói igényű, alapjogként értelmezett választhatósága pozitív megítélés alá esik. Európában a multikulturális társadalom folyamatos építésének szándéka amúgy is igényli a más kontinensekről történő külső és folyamatos bevándorlást, ami meg is valósul, hiszen elég csak valahogy eljutni Európa határaihoz, hisz Európa voltaképpen nem más, mint egységes és közjogilag uniformizált mobilitási piac. Mindeközben akik ennek kárát látják, azok, akik továbbra is hazájuk elhagyására kényszerülnek, vagy háborúk, illetve az éhínség miatt meghalnak hazájukban.

Kulcsszavak: menekült, az emberi nem egyetemes jogközössége, állami köteleesség, tömeges interkontinentális migráció, jogrendszerek fogyasztói szemlélete, asylum shopping, erkölcsi megbélyegzés

A menekült meneküléshez való alapvető emberi jogáról és a befogadni köteles államok kötelezettségéről

A szó eredeti és szoros értelmében vett menekültstátusz az *ember ontológiáján*, azaz *minden ember egyenlő személyi méltóságán* nyugszik, amely az egész emberi közösséget, az egész „*emberi nemet*” egy *világméretű jogközösségbe* szervezi. Ez, az ember említett ontológiájából fakadó *univerzalizmus antropológiai* dimenziója, amely az *egyetemes*, kötelező elismerő jogi viszonyt (Frivaldszky, 2009; Frivaldszky, 2016), valamint erkölcsi dimenzióban az *egyetemes testvériség*¹ eszméjét állítja normatív módon a befogadni köteles államok és közösségük elé (Frivaldszky, 2010). A menekült ugyanis legalapvetőbb emberi jogaiban sértett vagy azokban közvetlenül veszélyeztetett, fenyegetett, méghozzá egy politikai entitás (állam, hadurak, politikai rendőrség stb.) által. Rajta keresztül azonban e legalapvetőbb emberi dimenzió sértettje, alanya egyszersmind az egész emberiség is, hiszen *emberi mivoltunk* minden embert egyetlen egyetemes jogközösségbe köt össze, így bárkinek ezen alapvető jogaiban való sérelme az emberség, az emberi mivolt sérelmét jelenti, amely ily módon az egész emberiséget közvetlenül érinti.

Az emberek – mint tudjuk – politikai alapon szervezett közösségekben élnek, amelyek olykor – diktatúrákba, zsarnokságokba fajulva – *sértik* vagy *közvetlenül veszélyeztetik* az alávetettek legalapvetőbb emberi jogait. E körülmények fennforgása esetén a többi politikai közösségnek kötelessége befogadni az ezen országokból érkező menekülteket. A menekült státusz tehát olyan *rendkívüli* helyzet, amelyet – tág értelemben vett – politikai indíttatású üldözés idéz elő (ha ugyanis nem politikai az üldöztetés, akkor az állam nyújt védelmet az üldözés ellen), súlyos jogsértéseket vagy azokkal való közvetlen fenyegetést okozva, ami hazája elhagyásának végső lehetőségét hagyja csak nyitva az alapvető jogaiban sértett vagy azokban közvetlenül veszélyeztetett személy és annak családja számára. E rendkívüli állapotot általában valamilyen háború, zsarnokság, diktatúra, illetve polgárháborús helyzet idézi elő, de ugyanúgy okozhatja vallási természetű üldöztetés is. Háború esetén lehet, hogy nem közvetlenül maga az alapvető jogaiban sérelmet szenvedő személy a célpont, aki így voltaképpen nem is válik üldözötté, ugyanakkor mivel életkörülményei e körülmény okán ellehetetlenülnek, mégis menekülni kényszerül a *túlélés* végett. Ez előfordulhat akár háború nélkül is, amikor például szárazság vagy valamilyen más természeti katasztrófa miatt éhínség pusztít az országban. (Olykor egy diktatórikus rezsim uralkodása maga okozza a katasztrófális, menekülésre okot adó gazdasági helyzetet.) Mivel ezekben az esetekben szintén a *túlélés* mozgatja a menekülőket, természetesen ők is menekültekként kezelendők.

1 – Lásd a Jegyzetet a tanulmány végén.

A befogadó országok jogrendszereit úgy kell kialakítani és működtetni, hogy a menekülés joga és a befogadás kötelezettsége érvényesülni tudjon a gyakorlatban. Azt, hogy mely országba menekülhet a menekült, a *menekülés adta célszerűség*, az észszerűség-praktikusság (például az található a legközelebb, mint első biztonságos ország), valamint az érintett befogadó országok szolidáris együttműködése kell hogy rendezze (akkor is, ha ezen országok távolabb találhatók azon országtól, ahonnan a menekültek menekülnek). Nyilván nem merülhet fel a menekült részéről a befogadó országok közötti *gazdasági szempontú válogatás*, hiszen – ha valóban menekült – a legalapvetőbb jogait féltve menekül. Ezen a primordiális szinten a gazdasági-jóléti szempontok a dolgok természetéből fakadóan nem is merülnek fel.

A menekült befogadás joga és kötelessége nem kell hogy minden esetben, feltétlenül és szükségszerűen a befogadó országban való végleges letelepedést, az ottani állampolgárság megszerzését jelentse. Sőt, amint az üldöztetés megszűnik, nyilvánvaló és természetszerű, hogy okafogyottá válik a menekülti státusz. A menekülti státusz tehát csak addig indokolt, amíg az üldöztetés fennáll, azaz főszabályként *ideiglenes jellegű*. Természetesen elképzelhető, hogy időközben a menekült megszerzi a befogadó ország állampolgárságát, illetőleg ilyen céllal kíván ott véglegesen letelepedni, s ott kívánja majd az állampolgárságot megszerezni. Ha tehát az üldöztetés nem szűnik meg, tartós, akkor a dolgok rendes és természetes útja az, hogy a menekült a befogadó állam társadalmába *integrálódva* végül is *megszerzi* a befogadó állam állampolgárságát. E tekintetben a *családegyesítés* a dolgok logikája szerint – akár már a menekülés fázisában – szükségessé és indokolttá válik. Továbbá az is előfordulhat persze, hogy bár időközben megszűnik az üldöztetés a hazájában, mégis úgy alakulnak a dolgok, hogy már – bizonyos személyes okokból – nem kíván hazatérni, s ha ez lehetséges a befogadó ország részéről, akkor az állampolgárságot végül megszerezve végérvényesen ott telepszik le.

A menekülés tehát olyan kényszerű helyzet, amelyben a menekülő legalapvetőbb méltóságát, sőt adott esetben az életét is közvetlenül veszélyeztető helyzet elől menekül, amihez nemcsak joga van, hanem ennek biztosítása minden politikai közösség alapvető *kötelezettsége* is. Ennek alapja a minden ember egyenlő személyi méltóságából fakadó alapvető jogok *egyenlősége* és az azok *egyenlő szintű védelméhez való jog*. Ezért a Föld minden országának menekültjét *azonos módon* szükséges kezelni, megadva nekik a hathatós menekülés, azaz a *valós védelem* segítségét. A menekült kiszolgáltatott helyzetében segítségre szorul, és e rendkívüli helyzetben lehetséges, hogy *illegális* módon, például tiltott határátlépéssel tud csak menedéket kérni. A pozitív jog és annak határvédelmi, illetve menekültügyi és idegenrendészeti előírásai nem hátráltathatják, nem akadályozhatják azonban a meneküléshez való jogát, és nem üresíthetik ki a befogadásra kötelezett országok menekültként való

befogadásának kötelezettségét. Ha viszont jogilag és a gyakorlatban is lehetséges és járható a legális út, akkor értelemszerűen csak azt választhatja a menekült.

Egy nemzet természetszerűleg *szerezheti jobban* a saját polgárait, nemzettársait – a határain belül és kívül –, mint a többieket, olyan értelemben, hogy *természetes érzelmi* kapcsok fűzik őket hozzá, s ekképpen a nemzettesthez tartozván a közjavukról való *gondoskodásra* a nemzet kormányzói kiváltképpen, *elsőrendűen kötelezettek*. A menekült helyzetben azonban a menekült nem egy ország állampolgáraként vagy egy másik nemzet tagjaként jelenik meg, akit lehetne így külföldiként, *idegenként* kezelni, s akinek érdekét ily módon a saját állampolgároké mögé lehetne sorolni, hanem a menekült, mint alapvető szükségben szenvedő, életét, biztonságát stb. féltő és menekítő *ember* jelenik meg, aki így alapvető emberi jogainak védelmét kéri, amelyhez alapvető *emberi joga* van. Az ilyen alapvető emberi jogok védelme *elsődleges, alapvetőbb* az állampolgári státusból vagy a *nemzethez* tartozásból fakadó jogok és érdekek védelmével szemben.² Mint láhattuk, minden ember elsődlegesen ugyanazon emberi nemhez s a legalapvetőbb egyetemes, világméretű emberi jogközösséghez tartozik. Az ezen ontológiai (lételméleti) tényből fakadó alapvető emberi jogok érvényesítéséhez minden embernek mint méltósággal rendelkező személynek és így mint jogalanyként alapvető joga van. Mindenekelőtt az ember, minden ember, ilyen, az egyetemes emberi nem jogközösségéhez tartozó *jogalanyként való elismerése* minden ember, nemzet és ország, valamint nemzetközi politikai szervezet legalapvetőbb kötelessége a Földön. Tehát éppen azért, mert az ember, minden ember, ilyen személyi méltósággal rendelkezik, a *jogalanyiségéhez való jogából* fakadó legalapvetőbb jogokat minden nemzet, ország, illetve az országok nemzetközi közössége köteles nemcsak elismerni, hanem egyúttal biztosítani is. A menekült e jogainak biztosítására a menekült befogadására köteles állam kötelezett. Erre, mint láhattuk, elsősorban azon (az emberi jogok védelme szempontjából már „biztonságos”) állam kötelezett, amely az adott körülmények között a legkézenfekvőbb módon, azaz a legközvetlenebbül képes a menekült védelmet jelentő befogadására. E tekintetben a probléma manapság akként jelentkezik, hogy az Európai Unió nem állam a szó szoros értelmében, így önálló menekültpolitikát sem képes folytatni, illetve a menekültek jogait egymaga nem képes érvényesíteni.

2 – Az „idegenellenesség” fogalma kutatómódszertanilag elnagyoltnak tűnik, hiszen máshogy szükséges viszonyulni a valódi menekültekhez, és máshogy a bevándorlókhoz. Ez utóbbiak tekintetében különösen abban az esetben, ha miközben legalisan is átléphetnek a migránsok az ország határait, bizonyos csoportok jogellenesen lépnek az ország területére. Ez utóbbi esetben ugyanis jogos lehet a *bizalmatlanság* (a tekintetben tehát, hogy miért, milyen célból lépnek be bizonyos migráncsoportok jogsértő módon az országba), amely attitűd önmagában még nem értékelhető „idegenellenességgént”, hanem a közvetlen terrorfenyegetettség korszakában sokkal inkább *megalapozott gyanakvás*ként. (Persze azt is szükséges vizsgálni, hogy az idegenkedésnek mi a valódi, esetleg ettől különböző, igazi oka.) A visegrádi országok tekintetében mért „idegenellenesség” vonatkozásában is érdemes lenne az előbbieket is megfontolás tárgyává tenni a kortárs migránsfolyamatok értékelésekor. Ha viszont a valódi menekültekkel szemben is észlelhető ellenérzés, akkor az *erkölcsi érzéket finomító, a lelkiismeretet e problémára érzékenyebbé tevő közpolitikai eszközökkel* szükséges lenne a polgárok figyelmét felhívni arra, hogy a (valódi) menekültek legalább ideiglenes befogadása erkölcsi kötelessége minden – a dolgok természete szerint – érintett nemzetnek, országnak és országcsoportnak. Az idegenellenesség vizsgálatahoz lásd Bernát, 2010.

Szükséges továbbá külön is szólni a leginkább veszélyeztetett menekülti csoportokról, így a menekült *gyermekekről és nőkről*. Korunk türheteretlen botránya, hogy nők, családanyák kényszerüljenek hazájuk elhagyására csecsemőikkel és kisgyermekikkel, akik nélkülöznek, vagy akár meg is halnak. Többüket a hullámsír nyeli el, mikor elsüllyed a lélekvesztő, amikor a tengeren akarnak embercsempészek segítségével átjutni. Azért kell menekülniük, mert otthon valószínűleg meghalának. Senki sem vállalkozik életveszélyes útra, ha van más választása. E borzalmas helyzetre a nemzetközi közösségnek, minden érintett országot ideértve, nincsen, nem is lehet semmiféle mentsége. Amíg a Közel-Keleten évtizedek óta nagyhatalmak, regionális hatalmak és helyi szövetségeik ölik, ölhetik háborítatlanul politikai és hatalmi érdekeik által vezérelten folyamatos háborúzások közepette a lakosságot, addig nem vehető komolyan a nemzetközi jog érvénye a világon. Úgy tűnik, a Közel-Keleten a háborút szítók nem tekintik érvényesnek a nemzetközi jogot és az alapvető erkölcsi, emberiességi természetes törvényeket. Mintha Földünk e régiója fel lenne mentve ez alól, és így a hatalmak saját hatalmi érdekeik mentén szabadon cselekedhetnének. Semmiféle mentség, kifogás vagy igazoláskísérlet nem fogadható el, amikor gyermekeknek kell meghalniuk, nők szenvednek, s a győztes milíciák vagy katonák hatalmát demonstrálandó, sokszor meg is erőszakolják őket. Minden erővel ezen emberiesség és emberiség elleni bűncselekmények megakadályozására kell törekedni. Mindenekelőtt nyilvánosságra kell hozni ezeket, hogy az aljas háborús bűnöket ne fedje el a hazafias és triumfáló retorika. Teljességgel elfogadhatatlan, hogy kisgyermek, lányok és nők haljanak meg a hazájukban dúló háborúban vagy az amiatt való menekülés közben. Ha viszont menekülni kényszerülnek, nekik, mivel különösen sérülékeny alanyi kört képeznek, még *fokozottabb, speciális helyzetükre tekintettel levő, hatékony jogvédelem* jár a menekülés és a befogadás *minden szakaszában*.

A menekülteknek nemcsak a befogadáshoz, hanem az *emberhez méltó ellátáshoz* is joguk van, a szállás, az élelem, de természetesen a gyógyszerekkel való ellátás és egyéb alapvető emberi szükségletek tekintetében is.

A menekültek befogadásában közvetlenül nem érintett állam is kötelezett a *nemzetközi szolidaritási kötelezettsége* miatt – ha anyagi helyzete lehetővé teszi – a más országokban levő menekültek *megfelelő anyagi támogatására, segélyezésére*.

Továbbá azt sem szabad elfelejteni, hogy csak hasonló szintű jogvédelmi igény kerülhet kollízióba a fent tárgyalt menekültjoggal, például, ha azért nem fogadják be a bebocsátást kérőt, mert a befogadó állam polgárainak életét vagy alapvető emberi jogait sértené vagy közvetlenül veszélyeztetné a befogadása. Az ilyen személy azonban voltaképpen nem is menekült, hanem terrorista vagy más bűnöző (a befogadott személyt, ha súlyos bűncselekményt követ el, amúgy is bármikor ki lehet utasítani). A *terroristákkal* és más külföldi *bűnözőkkel* szemben az állam természetesen köteles *hatékonyan* megvédeni állampolgárait és

a területén levő más személyeket. Ehhez hatékony *határvédelemre és terrorellhárításra*, illetve rendőrségi munkára van szükség, a többi érintett állam hasonló szerveivel magas szinten együttműködve.

Az individuális szabadságjogoktól a nemzetek jólléti juttatásainak a globális térben való egyéni elérhetőségig

A 2015-ben kulminálódott kontinensközi tömeges migrációból fakadó válság alapvetően az egyetemes *individuális* szabadságjogok, valamint a szintén univerzális érvényű szeretet és befogadás erkölcsi imperatívuszai közötti diszkurzív térben tematizálódott. Aki illetékesként vagy érintettként megnyilatkozott vagy állást kellett hogy foglaljon, az ebben a szemantikai térben tehetett csak kijelentéseket. A *tömeges* kontinensközi migrációban érintettek esetében az *individuális* szabadságjogaikkal e módon való élésük joga koncepcionálisan – a nyugati társadalmakban – a 21. századi európai liberális *multikulturális társadalommodellbe* és annak építésének teóriájába, illetve ideológiájába illeszkedett, miközben annak alternatíváulként állított volta, illetve alapvető problematikussága (voltaképpen gyakorlati működésképtelensége Európában) sokak számára nem is tűnt fel. E társadalommodell helyessége tehát még csak meg sem kérdőjeleződhetett a bevándorló háttérű néprétegek számos helyen tapasztalt *integrációs problémáinak* észlelése után sem, minthogy e modell a győztes politikai liberalizmus ideológiájának politikailag és morálisan egyedül elfogadható, azaz „korrekt”, helyes társadalom-paradigmájává avanszálódott. A liberális individualizmus bázisán ugyanis csak így volt elképzelhető egy (hajdanvolt nemzeti) társadalom a globális mobilitás korában. Ebbe a szellemi kontextusba és gyakorlati valóságba érkeztek, illetve még érkeztek volna más kontinensről muszlim százezrek és valószínűleg milliók is. De röviden vizsgáljuk meg, hogy milyen Európáról van is szó a második ezredforduló után?

A szabadságjogok történetileg, eredeti modern értelmükben az állami hatalom individuális magánszférába való bele nem avatkozásának követelményeiként, illetve védelmi individuális jogaiként fogalmazódtak meg, azaz alapvetően *negatív* védelmi értelmükben (a bele nem avatkozáshoz való alanyi védelmi jogként). Ezek az individuális szabadságjogok végül a nemzeti alkotmányokban és a nemzetközi dokumentumokban dicséretesen és nagyon helyesen rögzítve lettek. (Az Aquinói Szent Tamás szellemi nyomdokain haladó katolikus természetjogászok nagyon régóta és sokat küzdöttek az emberi személy Istenképmás mivoltan alapuló méltóságából fakadó természetjogaiért, illetve sokat tettek azok teoretikus alapjainak kidolgozásáért. Legyen elég ez utóbbi tekintetében most csak Jacques Maritain munkásságára és történelmi szerepére utalni, aki *Az emberi jogok egyetemes nyilatkozatának* preambulumát szövegező bizottság elnöke volt.) A múlt század hatvanas éveinek végétől azonban e szabadságjogok már nem pusztán *alapvető emberi jogokként*, az

alkotmányos *jogállamiság* egyik legfontosabb pillérjeként szerepeltek, hanem szinte már *kizárólagosságukban* tekintették őket a társadalmi és politikai élet majd *minden szegmensében*, s immáron *bármiféle társadalomintegratív elvet és nemzetkohéziós eszmét nélkülözve* jelentették a történelmileg győztes *politikai* ideológia, azaz az individualista liberális társadalom vezérelvét. Az individuális szabadságjogok így váltak negatív, védelmi funkciót gyakorló alanyi jogosultságokból, illetve emberi jogokból a társadalom egyetlen és kizárólagos *politikai* vezérelvévé.

A kommunista blokk országainak felszabadulása után is ezen individuális szabadságelveknek kellett volna jelenteniük az összes és *egyetlen* politikai filozófiai elvet e nemzetek számára, amelyek pedig alig várták, hogy közösségelvű történelmi gyökereik, eszményeik és hagyományaik szálát újra felvehessék, melyeket a kommunista kollektivistá hatalom és diktatúra minden erővel igyekezett felszámolni és „véégképp eltörölni”. Időközben Nyugaton a liberális individualizmus a társadalmi élet minden területén és nem csak a magánszférában hirdette az *abszolút szuverén módon gyakorlandó individuális választási szabadságot*, mint-hogy ezen ideológia szerint nincsenek a társadalom vagy az ember természetén nyugvó objektív erkölcsi értékek (erkölcsi relativizmus). A relativista és szubjektív erkölcsi értékekre, valamint az egyén által választható, a legszélesebben értett társadalmi „fogyasztási” javakra (iskola, lakókörnyezet, egyesület, egyházak stb.) irányuló *individuális választási szabadságok* kizárólagos felmagasztalása a frissen felszabadult közép-európai országok elitjében természetesen távolról sem volt axiómaként elfogadott, illetve elfogadható vagy támogatható, miközben a (transz- és multinacionális vállalatok által uralt) szabadpiaci kapitalizmus számos elvét önként vagy kényszerűen átvették, például a megkerülhetetlen világbanki kölcsönök elnyerése érdekében. E nemzetek a szabadságjogaikért politikailag mindig is véresen, életüket áldozva megküzdöttek, s a *nemzet szociálintegratív erkölcsi és kulturális közösségi elveit, intézményeit és szociális-politikai valóságait* is becses s így *védendő örökségüknek*, sőt mi több, *alapvető identitáselemüknek* tartották és tartják mind a mai napig. Amikor azonban az időközben jogi, politikai és morális értelemben is liberális országok közösségévé vált Európai Unióhoz csatlakoztak, a nyugati országok elvárták tőlük az imént említett, egyedül helyesnek tekintett liberális vagy egyre inkább már libertariánus politikai filozófia *doktrínert*, azaz egyetlen, kizárólagos és radikális módon való elfogadását. Ekkor a liberalizmus már nemcsak radikális neokonzervatív/neoliberális piacelvűséget, s vele a *homo oeconomicus*, hanem a politikailag és jogilag *kötelező erkölcsi relativizmus* elfogadását is jelentette, a politikailag egyre radikálisabban (azaz az emberi természet objektív értékei ellenében) képviselt „emberi jogi” individualizmus és aktivizmus bázisán. Ehhez kapcsolódott az időközben a társadalmi és a politikai élet majd minden területén diadalra jutott, s így ideológiai piedesztálra emelt *fogyasztói szemlélet univerzálissá válása*. A piacelvű gazdasági fogyasztói gondolkodás-

mód áterjedt tehát a politikai és a morálfilozófiára is, s ekképpen a *politikai társadalomról, az alkotmányos demokráciáról való gondolkodásmódra* is.

A hajdanvolt szabadságjogok ilyen fokozatos politikai elcsúszásának, a politikai közgondolkodásban való deformálódásának problémája már az európai alkotmány – ilyen formájában időközben kudarcba fulladt – megalkotásának kísérlete nyomán is felmerült. Az élesebb szeműek már akkor észrevételezték azt, hogy az európai egység eszméje az európai egyesülési folyamat kezdeteinek szellemiségétől egyre inkább távolodva a morálfilozófiai értelemben vett relativista és *hedonista* (fogyasztói szemléletű) individualizmus talajára csúszik át, s ennek csak szimptomája az, hogy végül is határozottan elvetették az alkotmányozók az Európa keresztény gyökereire való utalást. Mint köztudott, az európai egységesülés eredetileg jobbra kereszténydemokrata szellemiségen és annak jegyében fogant politikai erkölcsiségen nyugodott. A kilencvenes évek közepe felé már érzékelhető volt bizonyos mértékű irányváltás, amelynek jegyében az eredetileg *kereszténydemokrata politikusok* által elindított európai egységesülési folyamat lassacskán átváltott az egyre inkább radikálisan individualista és ezzel erkölcsfilozófiai értelemben relativista liberális demokráciák doktriner elvek alapján működő, ellentmondást egyre kevésbé tűrő elitista klubjába. A *pragmatikus* – politikai kihatású – *gazdasági* megfontolások, amelyek az európai egységesülés kezdeteikor pusztán a *korábban ellenséges országok közötti békés együttműködés első, kézenfekvő terepét* jelentették (Európai Szén- és Acélközösség), időközben a neoliberalizmus triumfálásával az egységesülés nemcsak legfőbb, hanem szinte *egyetlen és kizárólagos értelmét* is adták, de immáron egyre inkább az egyes országok és más politikai érdekek *magánérdekű haszonelvű törekvéseiként*. A közös Európa hajdanvolt lelkesítő eszméi, eszmei tartalmi szinte mind már csak a *liberális politikai individualizmus* európai térben való védelmére s akadálytalan kiteljesedésére redukálódtak, illetve abba fordultak át, s az összes többi idealista mozgóerő (népek nagy családja, „európai ház”, testvériség stb.) mind elsikkadt. Következésképpen a pusztán egységes, nagy és korlátozhatatlan *piacnak* tekintett Európa kanonizált individualista *fogyasztói szemlélete* vált *de facto* az *európai ember* mint *homo oeconomicus* fő vezérmotívumává. Innentől kezdve kiterjesztett konzumista (fogyasztói szemléletű) értelemben minden valóság, így a politikaiak, de a nemzet gazdasága, jogrendszere és a társadalmi intézmények is már csak annyiban bírnak értékkel, amennyiben azokat a piaci magánfelek (egyének, cégek, de az ügynökségek is) *haszon- és hatékonyságelvű* érdekeik mentén *fogyasztásukkal választják*. Minden *nyersanyag* immáron, s a nemzetek jogrendszerükkel és gazdaságukkal tehát csak annyiban és oly mértékben bírnak értékkel ezen új hedonista társadalomkoncepcióban, amennyiben és amennyien azt a relevánsnak tekintett európai fogyasztó polgárok és entitások közfogyasztásuk vagy *közszolgáltatás-igénybevételük* tárgyaiként választják, használják. A *magánérdekű alanyok választási aktusa* tesz bármit is, mint választott közfogyasztá-

si cikket, szolgáltatást ilyenként „értékessé”. Mint látható, e koncepcióban az említetteknek a közjavak „fogyasztóiként” a közjavak választásához nemcsak joguk van, hanem a választott intézményt, jogrendszert és az azt „hordozó” országot mint „nyersanyagot” az teszi értékessé, hogy sokan *döntenek, döntöttek mellette, és továbbra is preferenciálisan választják azt a többiekkel mint versenytársakkal szemben. A választók mint közjavak fogyasztóinak* kegyeit kereső politikusok és az országok vezetői tehát abban érdekeltek, hogy a hazai befektetőket és a közszolgáltatások hazai fogyasztóit – akik pedig egyénekként nem mások, mint *választópolgárok* – a szolgáltató piaci aktorokat is bevonó közpolitikai kormányzásuk *szolgáltatásainak választásában érdekeltté*, az igénybe vett szolgáltatás minősítésekor pedig, különösen a parlamenti választásokra tekintettel, elégedetté tegyék. A *külföldi befektetőket* pedig azért is kívánják országuk választására csábítani, hogy ezzel országuk és javainak értéke növekedjen az irányadó piacokon és ranglistákon: ha téged választanak, ezáltal többet érsz a többieknél. Ezért *reklámozzák* is az országok vezetői a jogrendszerüket és biztosított, magas szintű, vonzó közszolgáltatásaikat. Ettől – mint láthattuk – azt várják, hogy a nemzetközi *ranking*eken jól szerepelnek majd, ami további ilyen értelmű *versenyképességüket* javíthatja az országok piaci és közfogyasztói-befektetői versenyében. Mindeközben Nyugaton az újat választók elhagyják a lecseréltet, amely adott esetben a magánszférában lehet a megunt feleség vagy a keresőképtelen férj, a teherré vált saját család, a „problémás” egyház, ahova tartozott az illető, a hely, ahova született, de az ország és a haza is, ahol élt, amelyet nem sikerült megreformálni (lásd a 2011 elején kirobbant, „arab tavasz”-ként ismert kormányellenes tüntetés-sorozatot), s ezért adott esetben – többé vagy kevésbé – saját választásából elhagyja.

Az individuális szabadságjogok a közjavak és közintézmények fogyasztóinak társadalmában tehát a választáshoz való radikális szabadságjogot jelentik, egyre inkább a neoliberalizmus ideológiájának örvén. Csak ilyen kontextusban történhetett meg az, hogy az üldözött személy életére törő államhatalomtól menekülő ember, vagy akinek háború miatt kell menekülnie, a közgondolkodásban összekeveredett a más kontinensről bevándorló tömegekkel, amelyeknek a tagjai úgy vélik, hogy a leggazdagabb ország legmagasabb szintű szociális ellátására van a globális térben alanyi választási „szabadságjoguk”. Az előbb említett domináns ideológia médiaformálói rá is játszottak erre, a multikulturális társadalom építése és a *szíves befogadás* kritikátlanul alkalmazott jelszavával élve. Ez hatásosnak bizonyult olyan nyugati társadalmakban, amelyekben a legnagyobb társadalmi bűn a bármiféle „kirekesztés” magatartásformája, ezért komoly erők irányulnak az ezzel kapcsolatos *bűntudat* kialakítására, illetve fenntartására. Az pedig, hogy bármiféleképpen korlátozzák a piaci választást, amely magában foglalja a *személyek legteljesebb szabad áramlását is a teljes piacon*, a lehető legnagyobb vétek azon Európai Unióban, amely voltaképpen maga sem lett mássá, mint *mobilitásokat végtelenségig hajtó* közjogiasított *piaccá*.

Most tekintsük át röviden, hogy miként vált az említett fogyasztói szemléletű, individuális neoliberális gondolatiság hatására maga a *nemzeti jogrend is választandó és választható „nyersanyaggá”*?

Létezik-e a jogrendszerek választhatósága?

A jogrendszerek közötti bizonyos választhatóság nem csak meglevő, hanem egyre inkább jelen levő jelenség, sőt a *felek jogválasztása* immáron a nemzetközi magánjog egyik *meghatározó alapintézményévé* vált (Burián, 2015: 131),³ amely *választhatóságot* az uniós jog, nemzeti jogszabályok, illetve nemzetközi egyezmények szabályozzák. Meghatározott nemzetközi kereskedelmi választottbíróági fórumok, illetve az anyagi jog szerződési záradékban való kikötésével pedig egy adott olyan ország anyagi jogát választhatják a felek,⁴ amely jobban megfelel mondjuk a felek szerződési akaratának, és ahol például így a közérdeket kevésbé veszik figyelembe, mint például a *common law* bíróságain (Garapon, 2012: 135). A *forum shopping* egyre terjedő jelensége pedig a jogrendszerek piacának, szociológiai értelemben vett „választhatóságának” szélső, de eklatáns jele. Ennek széles körű megjelenése csak az egyik, bár fontos kifejeződési módja a jogrendszer „termékszemléletű” megközelítésmódjának. Mindez mélyen gyökerező, nagyon fontos eleme az amerikai, *kliensközpontú* és így piacszemléletű individuális, sőt *individualista jogkeresési praxisnak*.⁵ Ennek oka nyilván az, hogy az Egyesült Államokban nem jött létre sem egységes polgári jog, sem pedig egységes kollíziós (magán)jog (Burián, 2015: 102), ami a folyamatos horizontális és vertikális jogösszeütközéseknek adott teret. Ez a helyzet mondhatni egyenes úton és szükségszerűen oda vezetett, hogy az USA a *forum shopping* melegágya legyen.

Ebben a kontextusban már érzékelhetővé válhat az, hogy ez a konzumista nyugati gondolkodási minta miképpen volt képes hatást gyakorolni az elnyugatiasodott fiatal rétegek

3 – Gajzágó László írja, hogy már maga Albert Venn Dicey is kísérletet tett arra, hogy a nemzetközi magánjogra új kifejezéseket használjon, ezek között találjuk pl. a *choice of law* megnevezést is (Gajzágó, 1942: 52).

4 – Például 1994. évi LXXI. törvény a választottbíráskodásról. „Az alkalmazandó anyagi jog meghatározása.

49. § (1) A választottbírósnak a jogvitát a felek által a vitás kérdések érdemi eldöntésére választott jog rendelkezéseivel összhangban kell eldöntenie. Valamely állam jogának vagy jogrendszerének kikötését – kivéve, ha a felek megállapodása másképpen szól – úgy kell értelmezni, mint amely az adott állam jogának a felmerült kérdést közvetlenül rendező szabályaira utal.

(2) Ha a felek jogot nem választottak, az alkalmazandó anyagi jogot a választottbíróság határozza meg.

(3) A választottbíróság valamely jog alkalmazása helyett a méltányosság alapján csak akkor dönthet, ha a felek erre kifejezetten felhatalmazták.

50. § A választottbíróság határozatát a szerződés kikötéseivel összhangban, valamint az ügyletre alkalmazandó kereskedelmi szokások figyelembevételével köteles meghozni” (vö. Horváth, 2010: 56, 204).

5 – „Attempts to extinguish the »danger of forum-shopping« have been only partially successful because forum shopping is an intrinsic part of the American judicial system. Not only do venue options provided by procedural rules allow forum shopping, but the structure of the judicial system provides incentives to shop for a forum” (Garvey Algero, 1999: 82).

gondolkodásmódjára a Közel-Kelet ingatag államaiban oly módon, hogy bizonyos körökben az *asylum shopping*⁶ jelenségének adott táptalajt. Ez a speciális motivációjú migráció globális dimenziót és népvándorlásszerű mértéket öltött 2015 második felévére Európában (természetesen ez csak az egyik migrációs ok volt mások mellett, így a valódi menekülés is mozgott más százazreket).

A nyugati országok piac- és fogyasztáselvű, véleményformáló értelmiségi és vállalkozói közegeiben nagyra értékelik a jogi *shopping* lehetőségeit, vagy egyszerűen csak élnek velük, arra hivatkozván, hogy „a shopping valójában egy érettebb – nemzeti határok nélküli – kultúra kozmopolita megnyilvánulása” (Galgano, 2006: 87). E felfogás szerint a „kozmosopolita kultúrát elkeseredetten kritizáló jogi nacionalizmus pedig a jogi kultúra hanyatlásának veszélyét hordja magában” (Galgano, 2006: 87).

Uralkodóvá vált tehát a magánérdekű, nézetünk szerint elvtelen jogi *shopping* elharapódzásának globális jelensége, amely az imént említett – individualista és fogyasztói szemléletű – *kozmosopolita kultúrát* úgy szolgálja, hogy közben nem vesz tudomást sem a nemzeti szinten, sem a nemzetközi dimenzióban megfogalmazódó, közjó iránti és igazságossági igényekről.

Már a fentiek alapján is azt kell tehát mondanunk, hogy létezik egyfajta verseny a jogrendszerek között, melynek során a „jogfogyasztók” szemezgetnek a nekik megfelelő jogrendszerek palettájáról. A jogi szolgáltatások globális piacán a neoliberalizmus domináns ideológiájának hatására a nemzetek jogrendszereinek és egyéb jogrendszereknek a különbözőségei *kompetitív előnyökké*, illetve *hátrányokká* váltak (Garapon, 2012: 136).

6 – Az *asylum shopping* definíciói közül talán az alábbi kettő a leginkább találó:

1.) „»Asylum shopping«-nak azt a jelenséget nevezzük, amikor a menedékkérő annyiszor és abban az államban kér menedéket, ahol akar, többszörözve ezzel az államok terheit, jócskán meghaladva a nemzetközi védelmi szükséglet által indokoltakat. A jelenség nem korlátozódik az alaptalan kérelmet előterjesztőkre, számos esetben előfordul az is, hogy már menekültként elismert személy kér egymás után több másik államban is menekültstátuszt a jogállással járó szociális és egyéb juttatások megszerzése érdekében” (Szép, 2012: 160).

2.) „»Asylum shopping« in the EU context is used to describe the phenomenon where an asylum seeker applies for asylum in more than one Member State or chooses one Member State in preference to others on the basis of a perceived higher standard of reception conditions or social security assistance” (UK CEAS).

Lásd továbbá ezen eseteket, különös tekintettel az *asylum shopping*ot érintő megfontolásokra: *Kaberuka v. Canada* (Minister of Employment and Immigration), [1995] 3 FCR 252, 1995 CanLII 3519 (FCA), 1995. 07. 20., <http://goo.gl/7w8lsv>; *Wangden v. Canada* (Minister of Citizenship and Immigration), [2009] 4 FCR 46, 2008 FC 1230 (CanLII), 2008. 11. 05., <http://goo.gl/p0Gp6x>.

Ez utóbbi esetből kiemelésre érdemes az ügy anyagának 39. jegyzetéből az alábbi megfontolás: „This case raises the disturbing question of asylum shopping. If applicants’ counsel were correct in his domicile argument, applicants could, at their own will, reject the protection of one country by unilaterally abandoning that country for another. Indeed, that is what has occurred here. The Geneva Convention exists for persons who require protection and not to assist persons who simply prefer asylum in one country over another. The Convention and the *Immigration Act* should be interpreted with the correct purpose in mind.”

A jogrendszerek versenyképességének nemzeti reklámozása, a jogrendszerek nemzetközi versenyeztetése

Újabbán külön erre a célra készült kiadványokban maguk az államok, kormányzati és jogászai testületek is *reklámozzák* saját nemzeti jogrendszerüket, hogy az mennyire (költség)hatékony, és így globálisan versenyképes, ami az országok és jogrendszereik *versenyét* és így *választhatóságát* sugallja (Peters, 2014: 45–46). Nyilván a *befektetőket* kívánják ezzel megcélózni. Ezenkívül nemzetközi szervezetek és hitelminősítő cégek is osztályozzák az egyes államok, kormányzatok és jogrendszerek „minőségét”, többek között a potenciális befektetők szempontjai szerint.

Le kell szögeznünk, hogy a jogállamiság nemzetközi értékelési kritériumai fontosak, és ezért mérőszámaik akkor is irányadók (Jakab, 2015), ha megvannak a maguk immanens értelemkorlátjai, amelyek jórészt az alkalmazott módszertanukból fakadnak. Semelyik ország sem akar a jogállamiság, azaz az emberi jogok biztosításának ranglistáin hátrébb szerepelni, ezért a legakkurátusabban, adott esetben a kérelmezőre nézve a legjobb indulatúan járnak el az *egyéni menedékkérelmek* jogosságának elbírálásánál, amely gyakorlat áttevődött a *tömeges interkontinentális migráció* kezelésének módjára is. (A menekülti kérelem benyújtásához el kell jutni azon országba, ahol a menedéket kéri. Így jártak el a tömeges migráció alanyai is.)

Megállapíthatjuk tehát, hogy létezik a jogrendszerek nemzetközi összehasonlító értékelése, azok bizonyos mértékű választhatósága, illetve minősítő cégek és rangsorok, valamint a jogfogyasztók által történő versenyeztetése. De ha ez nem is lenne olyan nagymérvű, a helyzet az, hogy a jog- és a kormányzati politika alkotói úgy érzik, országaik jogrendszerei versengenek egymással.⁷ Senki nem akart e – digitális platformokon is megjelenő és így vizualizált – minősítő versenyben a többiekkel szemben alulmaradni – vulgárisan, de talán plasztikusan fogalmazva: a többiekhez képest „kevesebb lájkot kapni”, s különösen nem a diszpreferált vagy leminősített szférába csúszni.

A nemzeti jóléti rendszerek nem várt fogyasztóinak „bevonzása”: a fogyasztói szemléletű tömeges migráció megindulása Európa leggazdagabb országaiba

2015-ben egy sajátos új területen is megjelent a jogrendszerek fogyasztói szemléletű versenye, ugyanis napjainkban a jogrendszerek és a *nyugati államok jóléti szolgáltatásainak neoliberálisnak* is tekinthető *fogyasztói szemlélete* terjedt el bizonyos gazdasági migráns

7 – Érdekes lehet megjegyezni, hogy Max Weber például többek között azért állt ki a határidős tőzsdéi ügyletek, kereskedelem engedélyezése mellett (s azok egyoldalú betiltása ellen), mivel a nemzetek (nemzetgazdaságok) tőzsdéi gazdasági és politikai hatalmi versenyt folytatnak egymással a gazdaságban betöltött uralkodó helyzetért, s ha egy ország az ilyen tevékenységet balga módon egyoldalúan betiltaná, akkor ezzel a külföld pénzügyi hatalmát erősítené (Weber, 1995: 91).

körökben. E – korábban már elemzett – koncepcióban a *haza jogrendszere*, jogállapota is csak egy termék, amely ha rossz minőségű, akkor vagy tiltakoznak ellene jobbító céllal, vagy egyszerűen *kivonulnak* az ilyen országból. Könnyedén *lecserélik*, mint bármely rossz minőségű terméket egy jobbra, sőt a legjobbra. Ez utóbbi esetben nem „javítgatják” a rossz hazai állapotokat, hanem csak kivándorolnak hazájukból. E szemléletben a bevándorlásra kiszemelt ország jogrendszere szintén termék, mégpedig a rossz minőségű (korrupt, az emberi jogokat nem tisztelő, vagy csak alacsonyabb jóléti szolgáltatásokat nyújtó stb.) hazai s a többi ország jogrendszereit összehasonlítható módon egyaránt tartalmazó „bevándorlási, migrációs piacon” található „legjobb minőségű” termék lesz (Peters, 2014: 49). A hazai jogrendszer és a bevándorlásra kiszemelt ország jogrendszere tehát két összehasonlítható termék, s az ezek közötti minőségkülönbség indítja a fogyasztói szemléletű, gazdasági motivációjú migránsokat a „globális migrációs hipermarketben” a „legjobb minőségű árucikk” elérése felé, amely nem más, mint a leggazdagabb ország jogrendszerének szolgáltatásai. E neoliberális fogyasztói szemléletet a Nyugat termelte ki, elsősorban az Amerikai Egyesült Államok, majd elhintették többek között Szíriában is, ahol meghatározó, angolszász kultúrájú helyi neoliberális elitréteg jött létre (Terc, 2011). Az USA és a nyugat-európai országok egymással versenyezve reklámozták jogrendszereiket a jogrendszerek versenyében, befektetőket várva. Ezzel szemben a jóléti juttatásaikra vágyó, fogyasztói szemléletű migránsok⁸ keresték fel őket százezerszám. Továbbá a nyugati, gazdag európai országok széthintették az egész világon a fogyasztói szemléletű, könnyű és boldog élet, vagyis a *munka nélküli siker reklámkultúráját*, s erre való reakcióként beállítottak hozzájuk az e javakat, szolgáltatásokat elérni kívánó, fogyasztói szemléletű migránsok százezrei. Egyébként nehéz lenne megérteni, miért akarnak Franciaországból életüket kockáztatva Angliába jutni migránsok, vagy egyéb dél- és kelet-közép-európai országokon szinte megállás nélkül áthaladni, hogy Európa leggazdagabb nyugati és északi országaiba jussanak el, ha nem feltételezzük azt, hogy az ottani jogi

8 – Az egyik olasz sajtóhír arról számol be, hogy a családi villákban elhelyezett migránsok a számukra biztosított ingyenes szálláson és ellátáson túl a díjtalan internetet és a szállásaik takarítását üléstájrakkal és a hulladéktárolók felborogatásával követelték: „Belpolitikai feszültséghez vezetett Olaszországban egy csoport afrikai bevándorlónak a tiltakozása, akik a számukra biztosított ingyenes szálláson és ellátáson túl internethez való hozzáférést és ideiglenes otthonaik takarítását is követelték.” Ingyennért tüntetnek az olaszországi migránsok (mno.hu).

Egy másik hír az eredetileg elsőrendű célpontként kiszemelt Finnországból: „Az idén Finnországba érkezett migránsok csaknem 10 százaléka visszavonta menedékkérelmét és kinyilvánította, hogy inkább visszatér hazájába – adta hírül kedden a finn közszolgálati média, az Yle. [...] Finnországba az idén több mint 32 ezer migráns érkezett, tízszer annyi, mint a korábbi esztendőben. [...] Finn tisztviselők szerint a visszataut választó migránsok részben azért térnek haza, mert csalódtak Finnországban.” (hvg.hu)

és jóléti szolgáltatásokat⁹ kívánják élvezni.¹⁰ Úgy tűnik tehát, hogy nem annyira munkavégzés céljából kívánnak e leggazdagabb országokba bejutni, hanem sokkal inkább a jogrendszerek jóléti szolgáltatásai miatt; mintegy az általuk implicit módon feltételezett korlátlan – „fogyasztói” szemléletű – bevándorlási jog alapján. Ez tehát nem annyira munkavállalói célú, hanem inkább fogyasztói szemléletű s ilyen célzatú migrációnak tűnik. A legtávolabb áll tőlünk az, hogy ironikusan álljunk a migránsválsághoz, hiszen emberek nehéz sorsáról, rendkívül szegény migránsok ezreiről, sőt százezreiről van szó. E tömegeken belül azonban a fogyasztói szemléletű gazdasági migránsok némileg ahhoz hasonlatosak, ahogy a „Black Friday”-en a fogyasztók megrohamozzák a rendkívül kedvezményes áron kínált árukkal teli áruházat. A migráció „globális hipermarketjében” e fogyasztói szemléletű migránsok – és csak róluk szólunk most, *nem pedig a többiekéről*, és egyáltalán *nem a menekültekről!* – természetesen a legjobb jóléti szolgáltatást „hirdető” országok migránsbefogadó nyitottságát értelmezik úgy, mint ami a szabad „áruválasztást” teszi lehetővé, azaz a jóléti szolgáltatásokhoz való szabad hozzáférést, aminek eléréséhez, élvezetéhez azonban fizikailag be kell vándorolni oda. A jóléti szolgáltatást nyújtó „termék” olyannyira vonzó,¹¹ hogy elérése érdekében adott esetben a migránsok ki is vonják magukat azon tranzitországok jogrendszereinek idegenrendészeti kötelezettségei alól (például ujjlenyomatvétel), amelyeken áthaladnak, illetve akár tömegesen úti okmányokat hamisítanak vagy semmisítenek meg, ha az elérni kívánt országba való bejutás ezt szükségessé teszi. Az öt évvel ezelőtti, jobbára *fiatal férfiakat* érintő migránsválság egyik jelentős szegmensét a maga kaotikumában tehát a jóléttel kecsegtető, hívogató magatartást mutató leggazdagabb európai országok egyfajta „fekete péntek”-szerű migrációs „lerohanásaként” értelmezhetjük. A kiváltó okok között ezen országok közvetett vagy akár közvetlen csalogató migránspolitikáját és a fogyasztói szemléletű (neoliberális) piac ideológiáját említhetjük, amely koncepcióban minden ország s annak jog- és jóléti rendszere pusztán egy – jó vagy rossz „minőségű” – „termék” a „glo-

9 – „Németországot lehet, hogy a gazdaság vonzása, de nem kizárt, hogy a könnyű jogi befogadási lehetőségek tették az ígéret földjévé” (Rédei, 2007: 396).

10 – A neves kortárs szlovén (posztmodern) filozófus, Slavoj Žižek a következőképpen fogalmaz a migránsok álmaikhoz való „jogáról”, arról, hogy mindenképpen a leggazdagabb európai országokba jussanak el: „I rifugiati non stanno semplicemente scappando dalla loro patria lacerata dalla guerra: coltivano anche un sogno preciso. I rifugiati nel sud dell’Italia non vogliono trattenersi lì: la maggior parte di loro vuole vivere nei Paesi scandinavi. Alle migliaia di rifugiati accampati intorno a Calais non piace l’idea di restare in Francia: sono disposti a rischiare la vita pur di entrare nel Regno Unito. Le decine di migliaia di rifugiati nei Balcani vogliono raggiungere almeno la Germania. Tutti costoro manifestano apertamente questo loro sogno come un diritto incondizionato, chiedendo alle autorità europee non soltanto cibo adeguato e assistenza medica, ma anche i mezzi di trasporto necessari per raggiungere le destinazioni scelte. In questa loro richiesta impossibile c’è qualcosa di enigmaticamente utopistico, come se l’Europa avesse il dovere di realizzare il loro sogno. Si può osservare qui quanto sia paradossale questa utopia: proprio quando la gente si ritrova in povertà, in difficoltà, in pericolo, e ci si aspetterebbe che si accontentasse di un minimo di sicurezza e di benessere, l’utopia assoluta esplode. I rifugiati devono imparare la dura lezione: »La Norvegia non esiste«. Anche in Norvegia. Dovranno dunque imparare a censurare i loro sogni: invece di inseguirli nella realtà, dovrebbero concentrarsi e cercare di cambiare la realtà” (Žižek, 2015).

11 – Egyes – regionális és/vagy globális szinten működő – migránssegítő civil szervezetek a potenciális migráncélországok globális szinten történő, direkt vagy közvetett propagálásában, illetve az oda való bejutást segítő jogi tanácsadásban nem kis szerepet töltenek be.

bális ország- és jogrendszerpiacon”. A jó vagy a rossz minőséget a globális összehasonlításra alkalmas „verseny”, vagyis a jog- és jóléti rendszerek egyetemes versenyének aktuális állása határozza meg, amelyet a tömegmédiумok reklámtechnikákkal közvetítenek a nemzeti és a globális piac „fogyasztói”, azaz a polgárok felé. Az útra kelő migránsok százazrei csak e „reklámra” reagálnak – az ő szempontjukból – adekvát módon. Az *asylum shopping* tehát a neoliberális és fogyasztói szemléletű piaci és haszonelvű logika mentén jött létre, ami nyilvánvaló *visszaélés* a menedékjog, vagyis a nemzetközi jogi oltalom lényegi természetével. Ez a „Nyugatra menni” gondolkodásmód, problémamegoldási paradigma, sőt egyenesen mítosz, mélyen benne rejlik az amerikai közgondolkodásban: „Létezését és növekedését az Egyesült Államok milliónyi olyan döntésnek köszönheti, amely előnyben részesítette a kivonulást a tiltakozással szemben” (Hirschman, 1995: 114). Érdeemes e tekintetben megjegyezni, hogy egy átlagos amerikai állítólag tízszer (vagy ennél is többször) költözik el, munkahelyet is váltva, s választ magának új lakóhelyet, ami sokszor a kontinensnyi ország egyik végéből a másikba történő átköltözést jelenti a gyakorlatban (Gál, 2007: 76). A kivonulás és a tiltakozás egymás alternatívái, melyek közül tehát az előbbi az elsődleges, s az utóbbi csak *reziduális* opció (Hirschman, 1995: 40–41).¹² Ez jól illeszkedik a neoliberális szemléletű univerzális piacelvűséghez, ahol – mint láthattuk – az egyes topográfiai helyek a térképen vagy a glóbuszon, illetve az államok jóléti színvonalukkal választható és „fogyasztható terméként” szerepelnek és működnek az államok és jogrendszereik kínálati piacán.

Korunkban azért sincs meg a valódi menekültek és a jobb életkörülmények és szolgáltatások elérését igénybe venni kívánó, jobbára fiatal férfiakból álló migránstömegek közötti különbségtétel képessége, mert a jogrendszerek és a kormányzati jóléti szakpolitikák korábban elemzett fogyasztói igényű, alapjogként értelmezett választhatósága pozitív megítélés alá esik. Európában a multikulturális társadalmak, vagy egy nagy, határok által csak alig szabdalt, egységes multikulturális társadalom folyamatos építésének szándéka meg amúgy is igényli a más kontinensekről történő folyamatos bevándorlást, ami meg is valósul, hiszen elég csak eljutni valahogy Európa határaihoz, és ott az alapjogokra hivatkozni, hisz Európa manapság voltaképpen nem más, mint egységes és közjogilag uniformizált mobilitási piac.

A legszomorúbb az, hogy a valódi menekültek helyzete mindeközben a háttérben marad, s az is, hogy milyen szörnyű okokból kényszerülnek hazájukat elhagyni és földönfutóvá lenni. Elfogadhatatlan, s égbekiáltó bűn, hogy gyerekek és nők hálnak meg, vesznek csoportosan hullámsírba, s fulladnak meg az embercsempészek halálkamionjaiban. Erre nem

12 – Van, aki úgy értelmezi a szerzőt, hogy a tiltakozás az elsődleges a politikai társadalomban, s csak ha ez végképp eredménytelen és reménytelen eszköz, akkor élnék az érintettek a kivonulás eszközével. Hirschman egy másik tanulmányában a Kelet-Berlinből Nyugat-Berlinbe, s így a Német Demokratikus Köztársaságból az NSZK-ba való „disszidálás”, illetve emigrálás jelenségét vizsgálta, s árnyaltan vázolja fel a kivonulás és tiltakozás egymást kiváltó alternatíváinak szociológiáját (Hirschman, 2007).

lehet magyarázat és mentség. Az egész világ, s különösen a Nyugat felelős azért, ami a Közel-Keleten és a nyomorgó Afrikában zajlik. Az emberiségnek és a világ vezetőinek rá kell ébredniük arra, hogy a világ egyetlen otthona az emberiségnek, s annak van előmozdítandó és védendő közjava, vagyis szükséges annak politikai kormányzata. Akik ezért tehetnek, de nem tesznek, azok felelősek a menekültek embertelen sorsáért, illetve a világ nyomoráért. A helyzet azonban az, hogy már mindannyian valamilyen mértékben felelősek vagyunk érte, mert így vagy úgy mindenki tehetne valamit azért, hogy olyan helyzet alakuljon ki, hogy senkinek ne kelljen kényszerűen elhagynia az otthonát, ha pedig erre kerülne sor – ami elfogadhatatlan helyzet –, akkor úgy tekintsünk a menekültekre, mint felebarátainkra, akikhez való viszonyulásunk alapján ítélik meg emberségünket s talán az örök életünket is. Ehhez viszont arra van szükség, hogy a közbeszédben lehessen érvekkel és a tények alapján különbséget tenni a valódi menekülés állapota és a fent leírt migrációs jelenség között, mivel a kettő között nagyon jelentős a különbség. Amíg ehelyett egymást erkölcsileg megbélyegezve minősítgetjük, illetve rekesztjük ki a párbeszédből, s amíg doktriner ideológiákat sulykolunk egymás meghallgatása helyett, addig nincs esély arra, hogy a helyzet megoldása felé haladjunk. Mindeközben akik ennek kárát látják, azok azon személyek, akiket büntetlenül el lehet űzni hazájukból, a világ pedig továbbra is megy előre az útján, tacit módon tudomásul véve, hogy a Közel-Keleten „úgyis mindig háború van”, és megszokott, s ezért „rendben van” az, hogy ott emberek halnak meg mindennap, köztük számos gyerek, anya és nő, s hogy Afrika olyan kontinens, ahol a gyerekek „éhen szoktak halni”, és hadurak egymással szoktak csatázni a legszegényebbek és a kiszolgáltatottak kárára. Amíg nem ébred fel a lelkiismeretünk, addig mi itt, Európában vívjuk ideológiai szópárbajainkat, a legszegényebbek és a legkiszolgáltatottabbak pedig a világ említett régióiban vagy meghalnak, vagy elmenekülnek, amely utóbbi „opció” sok esetben alig jelent többet a halál kockázatának vállalásánál.

JEGYZET

A menekülti státusz vallási-erkölcsi alapját a keresztény európai örökséggel rendelkező Európa a Biblia tanításában leli meg. A választott, azaz a zsidó nép számára azt írja elő a Második törvénykönyv, hogy „szeressétek [...] ti is a jövevényt, mert ti is jövevények voltatok Egyiptom földjén” (10,19). Az előírás bibliai elhelyezkedéséből, valamint a megfogalmazás módjából következik, hogy ez *törvényi*, továbbá a *személyközi és társadalmi viszonyokat* érintő *kógens* módon *kötelező*, azaz mindenképpen *jogi előírás*, amelynek tartalma – vagyis a követendő magatartás – nemcsak a jövevények felé gyakorolt *igazságosság* ilyen módon tanúsított befogadó aktusát, hanem az ő igazi, szívből jövő *szeretetüket* is előírja a szóban forgó törvényhelyen. A szívet is az *akarati* dimenzióba belevonó (szeretniük kell!) empatikus irányultság és viselkedés egzisztenciális alapja pedig a zsidó nép saját „jövevényi” helyzetének Egyiptom földjén való megélése. Érdekes ebből a szempontból, hogy később, az Újszövetségben a Szent Család Heródes elől Egyiptomba menekül, vagyis a menekülti helyzetet átéli Jézus is kisgyermekként, Máriával és Józseffel közösen (Mt 2,13–15.19–23). Érdekes az előbbieket fényében rámutatnunk arra, hogy a keresztényi cselekvés mércéje a feltétel nélküli, önzetlen szeretet, amely a felebarát felé irányul, s a konkrét tettekben mutatkozik meg. Mindig az a felebarát (*proximus*), aki éppen *szükséget szenvedőként mellettem* van. A keresztények egész földi élete e tettek alapján lesz megítélve a *végítéletkor* (vö. Mt 25,31–46). Ebből az újszövetségi helyből egyértelműen kiviláglik, hogy az idegen jövevények helyzetével számol Jézus, s a hozzájuk való, *tettekben megnyilvánuló* erkölcsi viszonyulás a végső megmérettetés kritériumai közé tartozik. Az „idegen voltam, és befogadtatok engem” erkölcsi cselekvés az említettekkel együtt az örök életre érdemesít tehát, míg az „idegen voltam, és nem fogadtatok be” magatartás az örök kárhozatra juttatja azt, aki így cselekszik. Jézus azt állítja, hogy amit tesznek vagy nem tesznek az emberek az ilyen idegenekkel, azt vele teszik vagy nem teszik. Jézus tehát önmagát azonosítja az idegennel. Meg kell jegyeznünk, hogy annak a tette is magára Jézusra irányul a jövevény, menekült befogadásával vagy annak elutasításával, aki *nem is tudja*, hogy e tettek a menekültön keresztül magára Jézusra is vonatkoznak. Egyébként a – minden emberben jelen levő – *természetes erkölcsi törvény* és a *természetjog első elvei* is tartalmazzák az élet védelmének kötelességét és jogát, ami átfogja a menekült helyzetében teendőket is. Mindez arra kell hogy tanítsa a keresztény örökséget vallókat, hogy az idegen, a jövevény, a menekült *ember méltósága* nemcsak minden más emberrel azonos értékű, hanem *abszolút* is, hiszen Jézus önmagát azonosítja e „legkisebbekkel”. Az ember, minden ember, s – Jézus által – külön nevesítetten az idegen ember méltósága a benne levő Jézus-képmás miatt abszolút értékű, ezért *feltétlen* erkölcsi cselekvést igényel irányában, ami jelen esetben a befogadást jelenti. Vagyis minden ember abszolút, feltétlen

és egyenlő méltósággal rendelkezik, azonban az idegennel, a „*legkisebbek*” közé tartozván, Jézus személy szerint azonosítja magát. A szükségét szenvedő idegenek befogadása ezért nem is annyira az idegenre, hanem inkább magára Jézus Krisztusra vonatkozik. Ő dicsőségebe, mennyei királyságába azokat fogadja csak be tehát, akik úgy viszonyulnak a társadalmi értelemben vett „legkisebbekhez”, a szenvedőkhöz, ahogy azt fentebb leírva láttuk. A fenti keresztényi viszonyulás egy keresztény gyökerekkel rendelkező Európában feltétlenül kiindulópontként kell hogy szolgáljon. Európa azonban mára már csak gyökereiben keresztény, s még keresztény kultúrájának sem nevezhető, hanem csak inkább heterogén civilizációnak, amelynek keresztény gyökerei is vannak. Ezért inkább a *normatív* dimenzióban lehet érvényes felhívás Európa felé az, hogy térjen vissza keresztény gyökereihez a menekültekhez való viszonyulásában.

IRODALOMJEGYZÉK

- BERNÁT ANIKÓ (2010): Idegenellenesség Magyarországon és a visegrádi országokban, in HÁRS ÁGNES – TÓTH JUDIT (szerk.): *Változó migráció – változó környezet*, Budapest, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 263–275.
- BURIÁN LÁSZLÓ (2015): *Nemzetközi magánjog – Általános rész*, Budapest, Pázmány Press.
- FRIVALDSZKY JÁNOS (2009): A jogalanyiség és a jog mint egyetemes elismerő viszony, a legújabb olasz jogfilozófiai eredmények tükrében, *Iustum Aequum Salutare*, 5. évfolyam, 2009/2., 11–54.
- FRIVALDSZKY JÁNOS (2010): Lehet-e politikai egy világot átfogó közösség?, *Világosság*, 51. évfolyam, 2010. ősz, 81–89.
- FRIVALDSZKY JÁNOS (2016): A jelen európai migráció értékelése: menekültek – „asylum shopping” – beszüremkedő terroristák, *Iustum Aequum Salutare*, 12. évfolyam, 2016/2., 251–277.
- GAJZÁGÓ LÁSZLÓ (1942): *A nemzetközi jog eredete, annak római és keresztény összefüggései, különösbbe a spanyol nemzetközi jogi iskola*, Budapest, Stephaneum Nyomda.
- GALGANO, FRANCESCO (2006): *Globalizáció a jog tükrében – A gazdaság jogi elemzése*, Budapest, HVG-ORAC.
- GÁL ZSOLT (2007): *Bevándorlás az Amerikai Egyesült Államokban és az Európai Unióban. Enyhíti vagy elmélyíti az öregedés okozta problémákat?*, PhD-értekezés, Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola.
- GARAPON, ANTOINE (2012): *Lo Stato minimo – Il neoliberalismo e la giustizia*, Milano, Raffaello Cortina Editore.
- GARVEY ALGERO, MARY (1999): In defense of forum shopping: A realistic look at selecting a venue, *Nebraska Law Review*, 78. évfolyam, 1999/1., 78–112.
- HIRSCHMAN, ALBERT O. (1995): *Kivonulás, tiltakozás, hűség – Hogyan reagálnak vállalatok, szervezetek és államok hanyatlására az érintettek?*, Budapest, Osiris.
- HIRSCHMAN, ALBERT O. (2007): Kivonulás, tiltakozás és a Német Demokratikus Köztársaság sorsa: egy elméletörténeti esszé, in SÍK ENDRE (szerk.): *A migráció szociológiája*, Budapest, ELTE TÁTK, 127–149.

- HORVÁTH ÉVA (2010): *Nemzetközi választottbíráskodás*, Budapest, HVG-ORAC.
- HVG.HU: https://hvg.hu/vilag/20151223_Sok_migrans_inkabb_hazamegy_Finnorszagbol (letöltve: 2020. 05. 07.).
- JAKAB ANDRÁS (2015): A jogállamiság mérése indexek segítségével, *Pázmány Law Working Papers*, 6. évfolyam, 2015/12., 1–21.
- MNO.HU: <https://magyar nemzet.hu/archivum/kulfold-archivum/ingyennetert-tuntetnek-az-olaszorszag-migransok-4016098/> (letöltve: 2020. 05. 07.).
- PETERS, ANNE (2014): The Competition between Legal Orders, *International Law Research*, 3. évfolyam, 2014/1.
- RÉDEI MÁRIA (2007): *Mozgásban a világ – A nemzetközi migráció földrajza*, Budapest, Eötvös.
- SZÉP ÁRPÁD (2012): A védett beléptetési eljárás kudarca – A diplomáciai menedék-jog vége?, *Iustum Aequum Salutare*, 8. évfolyam, 2012/1., 147–161.
- TERC, AMANDA PATRICIA (2011): *Syria's New Neoliberal Elite: English Usage, Linguistic Practices and Group Boundaries*, A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy (Anthropology) in The University of Michigan.
- UK CEAS: <https://publications.parliament.uk/pa/ld200405/ldselect/ldcom/84/8407.htm#n35> (letöltve: 2020. 05. 07.).
- WEBER, MAX (1995): *A tőzsde*, Budapest, IKVA.
- ŽIŽEK, SLAVOJ (2015): Il diritto di sognare, *la Repubblica.it*, 2015. 09. 11., <http://goo.gl/mLb2vc>.

PROTECTING THE FUNDAMENTAL RIGHTS OF REFUGEES AND THE SELF-DEFENSE OF THE RECIPIENT SOCIETY IN AN AGE OF MASS IMMIGRATION AND ASYLUM SHOPPING

Abstract

Refugee status is founded on the ontology of man, that is, the equal personal dignity of all human beings, which organises the entire human community, the entire human race, into a worldwide community of law. This is the anthropological dimension of universalism arising from the afore mentioned ontology of man, which sets in normative way the universal and obligatory rule of legal recognition and, in a moral dimension, the idea of universal fraternity before states, and their community, obliged to receive the refugees concerned. In the recent years, that sort of intercontinental mass migration has emerged that regards the national legal systems providing the best possible services as such products everyone in the global mobility market is entitled to enjoy. This market-based consumer ideology was bred by the West. The reason why the ability to differentiate between real refugees and those masses of immigrants, mostly young men, who pursue only of a better living and services is lacking, is because the consumer choice of legal systems and governmental welfare policies are interpreted as fundamental rights, and are therefore deemed positively. In Europe, the intention to further the building of a multicultural society requires external immigration from other continents anyway, which is also realised in practice, since it is enough to reach Europe's borders somehow, which is, in turn, nothing more than a single and legally uniform mobility market. Meanwhile, harm befalls to those who are still forced to leave their home countries or die there due to wars or famine.

Keywords: refugee, universal legal community of the entire human race, state obligation, mass intercontinental immigration, consumer approach to legal systems, asylum shopping, moral stigmatisation

Frivaldszky János

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jogbölcseleti Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára. Fő kutatási területe a klasszikus természetjogi és a modern természetjogias jogfilozófia.

